

Қ. М. Әлімбаев, қылмыстарды сотқа дейінгі тергеу кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Жеделдетілген тәртіптегі істер бойынша оқиға болған жерді қарап-тексеруді жүргізудегі тергеушінің әрекеті

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізуіндегі жеделдетілген тәртіптегі істер бойынша оқиға болған жерді қарап-тексеруді жүргізудегі тергеушінің әрекеті туралы сипатталады. Оның оқиға болған жерді қарап-тексеруді жүргізу, қолдану аясы, мүмкіндіктері мен іске бекіту тәртібі айқындалады. Сонымен қатар, жеделдетілген тәртіптегі істер бойынша оқиға болған жерді қарап-тексеруді жүргізудегі тергеушінің әрекетіне талдау жүргізіліп оны жетілдіру жолдары анықталды. Сондай-ақ оқиға болған жерді қарап-тексеру кезеңдері көрсетіліп және осыған байланысты арнайы әдіс-тәсілін қолдану туралы жазылған. Мақалада автор тергеушінің жеделдетілген тәртіптегі істер бойынша оқиға болған жерді қарап-тексеруді жүргізуін жетілдіру мәселесін қарастырған.

Түйін сөздер: сотқа дейінгі жеделдетілген тергеп-тексеру, қылмыстық процесс, оқиға болған жерді қарап-тексеру, қылмыстық іс, тергеу.

Сотқа дейінгі жеделдетілген іс бойынша тергеуге дейінгі істі ұйымдастыру — ол қылмыстық іс бойынша қылмыстық істің тергеуге алынған кезеңнен бастап оның сотта қаралуы үшін бағытталуы (сотқа дейінгі тергеп-тексеру ісі және алдын ала тексеру), сонымен қатар қылмыстық іс бойынша құжаттарды жеке айыптаушымен және қорғалушы жақпен алдын ала дайындалуы. Сонымен қатар, келтірілген нұсқамадан тергеуге дейінгі сот ісін ұйымдастыру мазмұны қылмыстық істің өз өндірісіне қабылданған кезеңдерін, алдын ала тергеу және айыпталушы ісін прокурормен сотқа беру кезеңін қамтиды. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексіне сәйкес жеделдетілген тәртіппен тергеуді ұйымдастыру сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіміне тіркеуге дейінгі жүргізілетін әрекеттерден тұрады. Қылмыс жасалған жайлы ақпарат түскен жағдайда жедел тергеу органдары қылмыстық істер жөніндегі ақпараттарын жинауға кіріседі. Жалпы бұл мәселе жөнінде шетелдердің тәжірибесі жөнінде қарастыратын болсақ, мәселен Австрияның Қылмыстық істер жүргізу кодексінде кейінге қалдырмайтын жағдайда тергеу істері жасалынады, тәркілеу, тінту және басқада тергеу істері ұйымдастырылады, ал Германияның қылмыстық істер жүргізу кодексінде ол дегеніміз қылмысты тергеуді ұйымдастыру дегенді білдіреді. Ал Америка құрама штатының қылмыстық процесінде белгілі бір қылмыс ісі бойынша тергеуді ұйымдастыру қылмыс жасалынған туралы ақпаратты алған кезден, оның тіркелген уақытынан бастап басталады, ол дегеніміз күдіктенушінің тұтқынға алынуы, тергеу жұмыстарын ұйымдастыру, тану және де басқада қатарда іс-әрекеттерді орындауға негіз бола алады, соның нәтижесінде олар сотта дәлел болуы мүмкін. Осыған ұқсас түрде Франция, Нидерланд және басқада Еуропа мемлекеттерінің заңнамаларында көрсетіледі.

Бұл мәселе Революцияға дейінгі Ресейлік заңнамада Ресей Федерациясының Қылмыстық істер жүргізу кодексінің сол кездегі заңнамасына тең сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіміне тіркеу процесінің бөлек стадиясы ретінде қарастырылған. Сонымен қатар Ресейдің қылмыстық істер жүргізу кодексіне сәйкес 1923 жылы қылмыс құрамына көрсететін себептермен мәліметтер негізінде тергеуші мен тексеру бөлімі тергеу жұмысын жүргізуге кіріседі. Сол кездегі кеңестік ғалымдар процессуалистер қылмысты тергеу сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіміне тіркеу — ол қылмыстық процесінің өзіндік бір кезеңі жоқ бастапқы мерзім болып саналады.

Ал қазіргі уақытта отандық сот тергеу ісі идеяларының негізін қалаушыларымен тергеу ісін ұйымдастыру тек сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіміне тіркеудан кейін ғана жасауды негіздеген. Бұл тәртіп заңнамамен берік меңгеріліп және процессуалдық тәжірибиеде тұлғаның бостандығымен қол тигізбеушілігін мемлекеттің мәжбүрлік және бақылаушы-

лығында қажетті қорғаныш ретінде меңгерілген. Көптеген авторлардың ойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру жұмысындағы тексеру шекараларын анықтау арқылы сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіміне тіркеу сатысын ерекше талдауға алып келеді [1].

Қылмыстық іс бойынша тергеу ісінің басталуы туралы түпкілікті шешім қабылдау үшін заңды түрде жеткілікті дәрежеде дәлелдер қажет. Сондықтан арыз келіп түскеннен кейін бастапқы тергеулік әрекеттердің біріне оқиға болған жерді қарау жатады. Жеделдетілген тәртіппен қарастыру жөнінде шешім қабылдамас бұрын оқиға болған жерді қарап-тексеру және қылмыстың ауырлығына баға беру қажет. Сондықтан осы тергеулік әрекет жөнінде қарастырып өтуді жөн көрдік. Сотқа дейінгі қарап-тексеру сатысындағы тексеру Қылмыстық-процестік кодексіне сәйкес 219, 220, 221, 222, 224-баптарында көрсетілген. Осы кодексте көрсетілген заң талаптарының орындалуы тергеу әрекеттерінің, оның ішінде тергеулік қараудың дұрыс, жан-жақты, объективті және заңдылығын қамтамасыз етеді.

Біз жеделдетілген тәртіппен іс жүргізу барысындағы осы жұмысты криминалистика тұрғысынан да талқылап қарастырғанды жөн көрдік, өйткені бұл осы ғылыммен тығыз байланысты, өйткені тергеулік қараудың көп тәсілдері мен әдістері криминалистикалық ғылымдардың қағидаларына негізделеді. Тергеулік қарау ең бірінші қылмыстық іс жүргізу заңымен тығыз байланыста болады. Себебі тергеулік қараудағы зерттеп дайындаған тәсілдері мен әдістері қылмысты ашуға, тергеу әрекеттерін тиімді жүргізуге негізделсе, процессуалдық заң осы тергеу әрекеттердің жүргізілу тәртібін заңды түрде қалыпқа келтіреді. Бірақ тергеулік қарау ұсынған қандай әдіс-тәсіл не құрал болса да, ол процессуалдық заңның шеңберінен шықпауға тиіс және заңға қайшы болмауы керек.

Бұл қылмыстық заңда көрсетілген қылмыс құрамының белгілерін негізге ала отырып, оған талдау жүргізіп, қылмысты ашуға керекті белгілерді нақтылап, қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге тиісті мән-жайларды, шешетін сұрақтарды белгілеп және қылмыстарды тергеу тәсілдерін ұсынады [2].

Бұл жеделдетілген тәртіппен жүргізудегі бірден-бір алғашқы тергеу сатысындағы кейінге қалдырылмайтын әрекеттің бірі болып саналады. Жалпы оқиға болған жердің ерекшеліктері мен қарау тәсілдеріне, кезеңдеріне келетін болсақ оқиға болған жерді қарау екі кезеңге бөлінеді және осыған байланысты арнайы әдіс-тәсіл қолданылады. Тергеу әрекеті оқиға болған жерді жалпы шолып қараудан басталады да, бұл қараудың бірінші кезеңі деп саналады. Оқиғаның түйінді жері дегенге іздердің, айғақ заттардың неғұрлым көбірек шоғырланған жерлері жатады. Оқиға болған жерді қараудың оң нәтижелілігі көбінесе тергеушінің оны жүргізуге қалай дайындалғандығынан көрінеді. Алдын ала оқиға болған жердің жағдайын ахуалын білу қиын. Оқиға болған жердегі кездейсоқтықтар оған өте мұқият дайындалуды талап етеді [3].

Оқиға болған жерді қарап-тексеру ең негізгі, ал кей жағдайларда дәлелдемелерді табу мақсатында жалғыз қайнар көз болып табылады. Тергеуші қарау барысында қылмыстың мінезін ғана емес, оның ниетін, уақытын, неше қылмыскер болғанын, олардың әрекетін және қылмысты шешуге бағытталған басқа да сұрақтарды шеше алады. Басқа сөзбен айтқанда оқиға болған жерді қарау қылмыс және қылмыскер туралы тергеуге алғашқы объективті мәліметтер береді. Қарау жүргізгенде тергеушінің алдында екі мақсат қойылады. Бірінші, ол оқиға болған жерді дұрыс анықтап қарап және қылмыскер туралы алғашқы мәліметтерді табуға тырысу; екіншісі, ол қылмыскерді іздеу үшін заттай дәлелдемелерді, іздерді табу болып табылады.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются действия следователя при осмотре места происшествия в порядке ускоренного производства.

RESUME

This article examines the actions of the investigator when inspecting the place of the occurrence of the order of accelerated production.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Хан А. Л. О соотношении ускоренных и упрощенных производств в уголовном процессе Республики Казахстан // Актуальные проблемы уголовно-процессуального права и практика его применения: Мат-лы междунард. дистанц. науч.-практ. конф. — Караганда, 2009.
2. Төлеубекова Б. Қ. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу құқығы. Жалпы бөлім: Оқулық. — Алматы, 2000.
3. Гинзбург А. Я. Осмотр места происшествия. Освидетельствование. — Алматы, 1997.